

Újabb lépés a nemzetiségek könyvtári ellátásának javítására

FUTALA Tibor

(főbb 7 tétel)

A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának 1968. évi nemzetiségi határozata a könyvtárügyben is felébresztette és egy-szersmind tudatosá tette a nemzetiségi problematika iránt való ér-deklődést. A nemzetiségek könyvtári ellátása hazai szakirodalmunk gyakori témájává vált, és ami még örvedetesebb: mindmáig az ma-radt. Ez a tartósság annak tudható be, hogy a nemzetiségi határozat óta gyakorlatilag is egyre újabb lépéseket teszünk e korántsem köny-nyű területen, s az új lépések szükségessé teszik a szerzett tapasztalatok összegezését, értékelését, valamint az időszerűvé vált „pá-lyamódosítások” előkészítését.

Az imént említett szakirodalmi termés ment fel bennünket attól, hogy ismételten kifejtsük a kérdés elvi alapjait, gyakorlati fontosságát, elemezzük az addigi, más kulturális ellátási formákhoz képest kia-lakult elmaradás okait, az intenzivebb törődést megelőző intézmé-nyi, állományi és személyzeti feltételeket, a nemzetiségek olvasási kulturájának akkori és még sokáig jellemzőnek maradó állapotát, ál-talában azokat a hátrányosan ható tényezőket, amelyek akadályozták és akadályozzák nemzetiségeink könyvtári ellátásának gyors és hosszú távon eredményes megoldását (1). Az időközben elért eredmények na-gyobb részére ugyancsak szakirodalmi hivatkozással utalhatunk (2).

Ehelyütt a nemzetiségi könyvtári ellátás egyetlen, bár véleményünk szerint meghatározó részletének alakulásával, fejlődésével, nevezete-sen azzal kívánunk foglalkozni, amit röviden a rendszerré fejlődés fogalmával érzékeltethetünk.

A „SZAKMAI IRÁNYELVEK” ÉS A NEMZETISÉGEK KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSA

Amikor 1968-ban napirendre került a tanácsi közművelődési könyvtárügy távlati fejlesztési koncepciójának kidolgozása, a társadalomfejlődési irányok elemzéséből azonnal kitűnt, hogy az eddigi módszertani hálózatoknak szolgáltató hálózatokká kell alakulniuk. A koncepció kidolgozásával foglalkozó munkacsoport ennek jegyében és érdekében írta le azután az ellátás azon szintjeit és – A, B, C és D jelű intézményeit, amelyek végül hivatalos, művelődésügyi minisztériumi állásfoglalásként is megfogalmazódtak a Szakmai irányelvek a tanácsi közművelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez. c. dokumentumban (3).

Mint hogy hazánkban a nemzetiségek jogainak gyakorlati érvényre juttatása a tanácsok feladat- és hatáskörébe tartozik (4), a távlati koncepció kidolgozásán munkálkodó szakemberek eleve számoltak azzal, hogy a nemzetiségek könyvtári ellátását a tanácsi közművelődési könyvtári rendszernek kell megoldania. Így a koncepció különböző változataiban mindvégig szerepelt az a hivatalos verzióban is megerősített kötelezettség, hogy a nemzetiségek ellátásában érdekelt A típusu könyvtárak gyűjtőkörében szerepelniük kell a nemzetiségek nyelvén megjelent szép- és szakirodalmi műveknek, illetve folyóiratoknak. S ebből természetesen következik az is, hogy e könyvtáraknak a Szakmai irányelvekben általánosan megszabott feladatokat és szolgáltatásokat a hatókörükben élő nemzetiségi lakosság vonatkozásában is el kell látniuk.

A Szakmai irányelvekben azonban a nemzetiségek könyvtári ellátásának nemcsak a felső, hanem az alsó szintjére nézve is találunk utmutatást: „A melléfalvak könyvtári ellátása a körzeti funkciót, ellátó alsó foku központok C típusu könyvtáraihoz kapcsolt D típusu szolgálati helyekkel történik. E szolgálati helyek fontosságát a kis lélekszámú települések nagy száma hangsúlyozza. Az e típusba tartozó ellátáshelyek egyedüli, szervezetileg összefogott helyei a magasabb típusu könyvtári szolgáltatások propágandájának és szétszórásának, az olvasás szokássá fejlesztésének, ezen belül a nagyrészt kis falvakban élő nemzetiségi lakosság anyanyelvi olvasmánnyal való ellátásának is.”

Noha a Szakmai irányelvek hivatalos közzététele megkésett, fejlesztési-szervezési elgondolásai több szakmai közlemény, illetve ma-

gának a dokumentumnak a III. Országos Könyvtárügyi Konferenciára fejlesztési tanulmányként kibocsátott változata (5) révén ismertté váltak, és többek között hatottak a nemzetiségi könyvtári ellátás rendszerének továbbépítésére is.

A kérdés tehát az, hogy mit értsünk a rendszer (és csak a rendszer!) továbbépítése, illetve az e közleményünk címében megfogalmazott „ujabb lépés” alatt, ha a Szakmai irányelvek a nemzetiségek könyvtári ellátását expressis verbis is elhelyezi a tanácsi könyvtárügy távlati fejlesztési koncepciójában, sőt a „fent” és a „lent” egyidejű meghatározásával nem hagy kétséget az ellátás működtetésében sem?

Mindenekelőtt szögezzük le, hogy a Szakmai irányelvek nem kíván uniformis lenni, hanem csak olyan általános ellátási modell, amelyet konkrét településekben és intézményekben gondolkodó megyei fejlesztési tervekben kell konkretizálni, értelmezni. Korábban úgy véltük, hogy a Szakmai irányelvek konkretizálását és értelmezését a nemzetiségek könyvtári ellátása tekintetében is a megyei szervekre bízhatjuk, és bizonyos átmenetileg vállalt központi operatív segítség után (központilag beszerzett állomány szétosztása, néhány továbbképzési alkalom központi megszervezése) lényegében az általában használt formákra korlátozhatjuk a központi segítségnyújtást (bibliográfiai kiadása, az Uj Könyvek mechanizmusába terelt állománygyarapítási tanácsadás és szerzeményezés).

Az ellátás javításával (központi könyvelosztás, továbbképzés) kapcsolatban szerzett tapasztalatok azonban csakhamar bebizonyították, hogy a nemzetiségi könyvtári ellátás megoldásának megyei hatáskörbe való mechanikus átutalása még korai lett volna, mégpedig nem a jószándék és a hozzáértés hiánya miatt, hanem nemzetiségi lakosságunk nagyságrendje, települési koncentrálódása és ebből következően az ellátás gazdaságossága miatt.

Ezért az országos hatáskörű Szakmai irányelvek és a megyei távlati tervek közé egyre célszerűbbnek látszott közébeiktatni még egy országos értelmezést, irányelvet. Ennek az országos értelmezésnek két feladatot kellett megoldania. Egyfelől a nemzetiségek könyvtári ellátásának megjavítása érdekében egy általában már meghaladott „bábáskodási” kötelezettségrendszerrel kellett körvonalaznia, másfelől mindent a könyvtárak olyan mennyiségéhez kötnie, amely jóval kisebb, mint a működő módszertani központok és alközpontok, pontosabban fogalmazva: mint a nemzetiségi ellátásban legalább egy-két település erejéig érdekelt központok és alközpontok mennyisége.

A feladat első részét a korábbi általános tapasztalatok alapján és – persze – a szolgáltató hálózat korszerű követelményétől ihletetten is, viszonylag könnyen meg lehetett fogalmazni a szakirodalomban. Az ezzel kapcsolatos, mindmáig érvényes követelmény az, „hogy a nemzetiségi területek megyei könyvtárai mint a nemzetiségi nyelvű irodalom területi beszerző, feldolgozó és ellátó központjai működjenek. Ezekben a könyvtárakban külön nemzetiségi állomány és – lehetőleg a nemzetiség nyelvét értő – módszertani előadó lenne, aki kizárólag a nemzetiségi könyvellátás problémáival foglalkoznék.” (6)

Nehezebb volt eljutni a közigazgatási határok feladásáig. Egy igen alapos, a nemzetiségek helyzetét és területi elosztását elmélyülten elemző közlemény volt az, amely az ilyen irányba mutató próbálkozásokkal párhuzamosan határozottan kimondta: „A megoldás legjárhatóbb útjának mindenesetre az látszik, hogy az ügy lényegében regionális alapokra kerüljön. Ez kisszámú, de erős, hatékony központ fokozatos kialakítását igényelné.” (7)

IRÁNYELVEK A NEMZETISÉGI LAKOSSÁG KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSÁNAK TOVÁBBFEJLESZTÉSÉRŐL

A tapasztalatoknak és a szakirodalmi elemzéseknek köszönhetően 1972. március 28-án – A nemzetiségi lakosság könyvtári ellátásának helyzete és a továbbfejlődés lehetőségei címen – már kiérlelt és országos szinten konkretizált ellátási koncepció került a Művelődésügyi Minisztérium közművelődési revíziós területének főosztályvezetői értekezlete elé. Ez a koncepció, amelyet a főosztályvezetői értekezlet egyértelműen és egyhangulag elfogadott, elfogadja a kettős ellátás elvét, nevezetesen a következőket mondja ki:

„A hazai német, szlovák, horvát, szerb, szlovén és román nemzetiség túlnyomó része apró falvakban lakik, legtöbbször a magyar anyanyelvű lakossággal keveredve. A szétszórtság nagy nehézségeket támaszt a megfelelő könyvtári, elsősorban az anyanyelvi irodalommal való ellátás tekintetében is. E nehézségeket csak a kettős ellátás elvének következetes érvényesítésével lehet megoldani.

A kettős ellátás elve azt jelenti, hogy a nemzetiségek lakóhelyén működő könyvtárakon kívül, ezek szolgáltatási kapacitásának növelésére, munkájának összehangolására egyes megyei, illetve városi-
járásai könyvtárak szervezeti kereteiben olyan ellátási hálózati bázi-

sok fokozatos kiépítésére van szükség, amelyek képesek egy megyére – sőt esetenként több megyére – kiterjedően a nemzetiségi lakosság könyvtári ellátását megszervezni és biztosítani.”

Az értekezlet által elfogadott „Irányelvek a nemzetiségi lakosság könyvtári ellátásának továbbfejlesztéséről” szerint országosan 19 báziskönyvtári megbízatásra kerül sor. Ez azonban nem jelent ugyanannyi könyvtárat, hanem csak tizenhármát, mivel némelyik könyvtár több nemzetiség vonatkozásában is báziskönyvtári megbízatást kap. A nemzetiségek közművelődési könyvtári ellátásának említett irányelvei a közeljövőben, nevezetesen akkor jelennek meg, mihelyst befejeződnek a báziskönyvtári feladatra előzetesen kijelölt megyei, illetve járási-városi könyvtárak fenntartó tanácsaival kezdeményezett minisztériumi konzultációk. (E dolgozatunk 1972. július elején íródott, ehhez képest értendő a „közeljövő”.)

Az Irányelvek kimondja, hogy „a báziskönyvtárak tevékenységét az első szakaszban részint az állomány kiépítésére, részint a módszertani gondozás megindítására célszerű összpontosítani. A báziskönyvtári állomány úgy fejlesztendő, hogy képes legyen a székhelyen élő nemzetiségi lakosság minden rétegének igényeit kielégíteni és kiegészítő ellátással (letétekkel, postai-könyvtárközi kölcsönzéssel) segíteni a hatókörébe utalt többi könyvtárat”.

Mindez egy-egy báziskönyvtárral szemben a következő követelményeket támasztja:

- legyen gazdag gyűjteménye az adott nemzetiség klasszikus és mai szépirodalmából, gyermek- és ifjúsági irodalmából,
- rendelkezze megfelelő referenzállománnyal, azaz az adott nemzetiség nyelvén irt monográfiákkal, enciklopédiákkal, ezen belül különösen a nyelvészeti, irodalomtörténeti, történeti, néprajzi, művészeti és honismereti publikációkkal,
- kínáljon bő választékot az anyaország legfontosabb ujságaiból és folyóirataiból, főként a gazdagon illusztrált gyermek- és ifjúsági lapokból, valamint a nemzetiségi pedagógusokat, értelmiségieket, középiskolásokat és egyetemi hallgatókat (főiskolásokat) érdeklő szakfolyóiratokból,
- az anyaországi művészetek megismerése és az anyanyelvi kultúra fejlesztése érdekében tartalmazza a megfelelő audiodokumentumokat,

- a rendszeresen és tervszerűen gyarapított nemzetiségi állományt közvetlenül, postai kölcsönzéssel és letétek formájában bocsássa a nemzetiségi lakosság rendelkezésére, s ennek érdekében tegye közzé nemzetiségi állományának alapkatalógusát, majd megfelelő időközökben új gyarapodásainak jegyzékeit,
- nyújtson segítséget a hatáskörébe tartozó községi könyvtárosoknak az anyanyelvi irodalom olvastatásában, különös figyelemben részesítve a nemzetiségi nyelvet nem ismerő könyvtárosokat,
- az országos és a megyei szervek közreműködésével szervezzen továbbképzési alkalmakat, a nemzetiségi községek könyvtárosai részére,
- statisztikai mintavétellel és egyéb módszerekkel kísérelje figyelemmel a nemzetiségi nyelven irt művek forgalmát,
- fejlessze és terjessze a nemzetiségi irodalom propagálásának módszereit,
- tartson fenn szakmai és cserekapcsolatokat a baráti országokban számára kijelölt testvérintézménnyel,
- feladatai megoldása közben építsen ki szoros kapcsolatokat a nemzetiségi (kétnyelvű és anyanyelvet oktató) iskolákkal, a tanárképző főiskolák és az Országos Pedagógiai Intézet nemzetiségi tanszékeivel, s velük a könyvtári ellátás tekintetében is kooperáljon,
- tennivalóit folyamatosan egyeztesse a nemzetiségi iskolai szakfelügyelettel, valamint a nemzetiségi könyvtárügy országos szakfelügyeletével.

A felsorolásból is látható, hogy a báziskönyvtárak feladatrendszere nem más, mint a Szakmai irányelvek A típusu könyvtári feladatrendszerének konkretizálása a nemzetiségi könyvtári ellátásra.

A báziskönyvtári teendők színvonalas ellátásához (beszerzés, feltárás, módszertani munka, letéti gondozás) nemzetiségenként egyegy, az adott nemzetiség irodalmi nyelvét és kulturáját jól ismerő munkatársra van szükség. A letétek rendszeres cseréjét, a módszertani utakat a művelődési autók programjába kell beiktatni.

A kettős ellátás elvéből az is következik, hogy a nemzetiségi lakosságot közvetlenül ellátó helyi könyvtárak se maradjanak kötelezettség nélkül. Ezek a kötelezettségek – az Irányelvek meghatározásában – a következők:

- az adott nemzetiség hazai orgánumának, néhány anyaországi közhasznú folyóiratnak, elsősorban az ott megjelenő

- gyermek- és ifjúsági lapoknak járátása és olvastatása,
- a legfontosabb klasszikus és mai szépirodalmi művek fokozatos beszerzése, elsősorban a nemzetiségi nyelvű oktatás helyi szükségleteinek megfelelően,
  - a báziskönyvtárraktól kapott nemzetiségi nyelvű letétek fogadása és olvastatása, a báziskönyvtári katalógusok és jegyzékek sokoldalú propagálása és a báziskönyvtári szolgáltatások igénybevételére való ösztönzés.

Az Irányelvek kívánatosnak tartja, hogy a jelentős nemzetiségi lakossággal rendelkező települések könyvtárosai ismerjék a nemzetiségek nyelvét, egyébként pedig – mint láthattuk – a Szakmai irányelvek D típusú ellátó helyeinek feladatait konkretizálja a nemzetiségi könyvtári ellátásra.

AZ „IRÁNYELVEK” MEGVALÓSÍTÁSÁNAK KÉRDÉSEI

Az általános helyzetelemzés és a kiszemelt báziskönyvtárak képviselőivel folytatott megbeszélések és konzultációk nyomán eléggé biztosra vehető, hogy a nemzetiségi könyvtári ellátás területeként – báziskönyvtárként – más-más készségi szintről indul el; az egyes régiók között meglévő tetemes különbségek nem tűntethetők el máról holnapra.

Mindez azonban nem késleltetheti a koncepció megvalósításának kibontakoztatását, annál is kevésbé, mivel az említett főosztályvezetői értekezlet több olyan határozatot hozott, amely hozzásegít bennünket, hogy legalábbis hozzájárassunk a koncepció megvalósításához. Ezzel kapcsolatban mindenekelőtt azt kell megemlítenünk, hogy a Művelődésügyi Minisztérium elkötelezte magát a koncepció realizálásának három éven át történő erőteljes központi támogatására, továbbá arra, hogy megkísérli az 1973. évi pénzügyi tervezési irányelvekben a nemzetiségi könyvtári ellátás költségigényeinek érvényesítését.

Hogy mibe kerül évente a nemzetiségek megfelelő színvonalú ellátása országosan, arra nézve hadd álljanak itt a Könyvtártudományi és Módszertani Központnak, a nemzetiségi könyvtári ellátás egyik legfontosabb előmozdítójának és szervezőjének előterjesztése alapján megfogalmazott alapelvek:

„A nemzetiségi lakosság anyanyelvi irodalommal való könyvtári el-

látásához szükséges pénzügyi fedezetet az illetékes helyi és megyei tanácsok költségvetésében a magyar nyelvű irodalom beszerzésére szolgáló összegeken felül kell előirányozni.

Ennek kívánatos mértéke a következő:

- a) a helyi tanácsok költségvetéséből az alapellátásra minden 1000 nemzetiségi lakosra évi 50 anyanyelvű kötet (á 30.- Ft), valamint 2-3 anyanyelvű ujság vagy folyóirat (300-400.- Ft) megvásárlása szükséges. Az 50 anyanyelvű kötet és a 2-3 anyanyelvű folyóiratcím beszerzése akkor is biztosítandó, ha az adott településen a nemzetiségi lakosság nem éri el az ezer főt;
- b) a megyei tanácsai költségvetésekben a kiegészítő ellátásra (letétekre, postai kölcsönzésekre, helyi tájékozáásra) a megyében élő minden 1000 nemzetiségi lakos után további 50 anyanyelvű kötet (á 30.- Ft), valamint 2-3 anyanyelvű ujság vagy folyóirat megvásárlása (300-400.- Ft) biztosítandó.

Ezen kívül a nagyobb nemzetiségi centrumok könyvtáraiban – a báziskönyvtárakban – meg kell vizsgálni, hogy a jelenlegi létszámból elkülöníthető-e munkaerő a nemzetiségi könyvtári ellátás gondozására és területi irányítására... Célszerű, hogy azok a megyék, amelyekben báziskönyvtár nem működik, a megyei szinten előirányzott nemzetiségi könyvbeszerzési összegeket – a megfelelő biztosítékok és szolgáltatások szerződésbe történő foglalása után – ... utalják át a legközelebbi illetékes báziskönyvtár címére.”

— — — — —

A nemzetiségek könyvtári ellátásának igen bonyolult problematikáját ismerve tisztában vagyunk azzal, hogy az ellátást rendszerre szervező művelődésügyi minisztériumi állásfoglalás és annak a megyei szintű táylati tervekbe való foglalása ellenére sem jutottunk el a nyugópontig. Ellenkezőleg, csupán olyan küszöbre, amelyről talán először tekinthetjük át a problematika teljes bonyolultságát és ellentmondásosságát.

E nagy feladat fokozatos megoldásához biztatásul ne csak a Művelődésügyi Minisztérium eddig ismertett „igérvényei”, valamint azok a kilátások szolgáljanak, hogy – ugyancsak művelődésügyi minisztériumi határozatok vannak rá – végre megoldódik a nemzetiségi irodalom behozatalának problémája is, hanem mindenekelőtt az a szak-

mai meggyőződésünk, hogy nemzetiségeink maradéktalan könyvtári ellátását – igenis – meg tudjuk szervezni.

IRODALOM

1. Mindenekelőtt: UROSEVICS Daniló: Könyvtári tevékenység a nemzetiséglakta helységekben. Bp. 1969, KMK soksz. 10 p. 16 t.; – uő: A nemzetiségek anyanyelvi olvasási kulturájának fejlesztése. Bp. 1971. KMK. soksz. 34 p. (Részletek belőle = Könyvtári Figyelő. 1971. 2. sz. 138–148. p.)
2. POMOGÁTS Béla: Könyvtári törzsanyagjegyzék és olvasási tanácsadó a jugoszláv irodalom köréből. = Könyvtáros, 1969. 7. sz. 437–438. p. – UROSEVICS Daniló: A könyvtárak a nemzetiségek anyanyelvi kulturájáért. = Könyvtáros, 1970. 1. sz. 19–20. p. – B[agi] J[ános]: Nemzetiségi könyvtárosok továbbképzése. = Könyvtáros, 1970. 8. sz. 461. p. – DOBOSSY László: Ajánló bibliográfia szlovák nemzetiségi könyvtárak részére. = Könyvtáros, 1971. 2. sz. 119–120. p. – BOZÓKY Éva: Könyvtári törzsanyagjegyzék és olvasási tanácsadó a német irodalom köréből. = Könyvtáros, 1971. 10. sz. 629–630. p.
3. Művelődésügyi Közlöny, 1972. 11. sz. 315–320. p.
4. Törvény a tanácsokról. (Törvényerőre emelte az országgyűlés 1971. február 10-én) 9. §. e/pont.
5. Alapelvek és követelmények a közművelődési könyvtárak távlati tervezéséhez. (Fejlesztési tanulmány a III. Országos Könyvtárügyi Konferencia téziseihez.) Bp. 1970, Művelődésügyi Minisztérium. 35 p.
6. NAGY Ernő, B. – ZIRCZ Péter: Nemzetiségeink közművelődéséről. = Népművelés, 1970. 10. sz. 18. p.
7. NAGY Ernő, B.: Nemzetiségeink könyvtári ellátási rendszeréről. = Könyvtáros, 1971. 10. sz. 574–576. p.